

Mérnöki alkat, életforma, alkotókészség című közleményünkben mindnyájan ismerhetik. Szeretnők, ha ez a találkozó is közelebb hozna minket egymáshoz, s ha együttműködésünk ezentúl még közvetlenebb, barátságosabb és eredményesebb lenne.

A román—magyar műszaki szótárt Tenkei Tibor mérnök fogja méltatni. Magam csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy a műszaki szótár mint „műfaj“ s egy ilyen szótár szerkesztése híd a műszaki tudományok és a humaniorák között. Nyelvtudományi kapcsolatai nyilvánvalóak, de roppant jelentősek — különösen nálunk — didaktikai, pedagógiai összefüggései is, lévén ez a szótár az anyanyelvű műszaki képzés és önképzés igen fontos segédeszköze.

Tudjuk, hogy napjainkban, a tudományos-műszaki forradalom teljében, a tudomány közvetlen termelőerő szerepet tölt be. Mindennél inkább áll ez a műszaki tudományokra. A tudományt azonban ahhoz, hogy hatékony legyen, el kell sajátítani, meg kell érteni, át kell plántálni a fejekbe — ennek pedig legegyszerűbb és legjobb eszköze az anyanyelv. Ebben az összefüggésben nyugodtan elmondhatjuk, hogy napjainkban az *anyanyelv is közvetlen termelőerő*: a legjobb eszköz arra, hogy korszerű tudományos ismeretekkel és szemléletmóddal vétezzük fel magunkat, s ezeknek birtokában a lehető legjobban teljesítsük az ország építésében, a XII. pártkongresszus irányelvei megvalósításában ránk háruló feladatokat. Ezt szolgálja az a kötet is, amelynek megjelenése mai találkozónkra alkalmat adott, s ezért mind köszöntését, mind alapos megvitatását különösen időszerűnek érzem.

Veress Zoltán

Szabatosság és hasznosság

[...] Megírtam már valahol, hogy gyerekkori elhatározásom volt gépészmérnök-ké lenni. Azt hallottam ugyanis a „nagyoknak“ egy elesett beszélgetésén, hogy a mérnöknek, amikor az általa tervezett hídon áthalad az első vonat, a híd alatt kell állnia, hogy bizonyítsa: ért ahhoz, amit csinált, és vállal érte minden felelősséget. Nos, a mérnöki alkotásnak ez a kézzelfoghatósága és „hősiessége“ volt az, ami ifjúi lelkesedésemet a mérnöki hivatás felé irányította. A mérnökségnek mint *tudománynak* a szépségére csak akkor döbbsentem rá, mikor majd a műegyetemen szerencsém volt Rohonyi Vilmos professzor ragyogó előadásait hallgatni. Rendszeressége és az a képessége, hogy ésszerűen bontakoztassa ki a problémákat, csak elősegítette az ismeretek elsajátítását. Ami viszont lenyűgözött és egy életre szóló indítékot adott, az a sajátos szenvedélye volt Rohonyi professzornak, hogy a problémákat a legmagasabb tudományos szinten és a legapróbb részletekig tisztázza. E szenvedélyeknek mind a mai napig számtalan bizonyítékát olvashatjuk rangosabb külföldi lapokban is.

Aztán mikor a termelésbe kerültem, többek között két dologra kellett rájőnnöm. Egyrészt arra, hogy a mérnöki tudománnyal lépést tartani csak a szakirodalom rendszeres olvasásával lehet, és ehhez kemény kitartás kell — másrészt pedig arra, hogy a sokrétű mérnöki tudomány ismereteit nem lehet mind észben tartani. Tárolni kell őket, és szükség esetén tudni, hogy hol találhatóak meg. A szerencse úgy hozta, hogy mind a „lépéstartásra“, mind az adattárolásra Bíró András személyében élő példa ösztönzött. Valahányszor egy-egy bonyolultabb problémánk akadt — és milyen gyakran akadt! —, már megszokottan mondtuk: „Kérdezzük meg Bíró mérnököt.“ Nem emlékszem olyan esetre, hogy Bíró András ne tudta volna ellenék rakni az adott problémával kapcsolatosan megjelent legújabb tanulmányokat, illetve azok lényegbeli kivonatait. De nagyon hiányzik most is egy ilyen munkatárs!

Az üzemi életben azonban a mérnöki tudomány *alkalmazása* mutatkozott legnehezebbnek. Érttem ezen mind a gépszerkesztésnek és gyártmányfejlesztésnek, mind magának a gyártásnak a megszervezését és világszinten tartását. A sors ezen a téren is kegyes volt hozzám: Jenei Dezső főmérnök személyében húsz éven át olyan ember vezetett és irányított, akinek a mérnökség a szó szoros és legszentebb értelmében hivatása volt. Sem azelőtt, sem azután nem találkoztam még egy olyan mérnökkel, aki az elméletiekben és a gyakorlatiakban egyaránt olyan magasan kiemelkedjék közülünk, mint Jenei Dezső. Örök rejtély maradt számunkra, hogyan tudta csinálni, és honnan volt annyi energiája. Elsőnek tanulmányozta át azt az ötven-hatvan szaklapot, ami havonta befutott a világ min-

den tájáról, s ezekben aláhúzásokkal, bekeretezésekkel, széljegyzetekkel hívta fel egyes részletekre azoknak a figyelmét, akikre leginkább tartozott az adott probléma. Előszóval foglalkozott a fejlesztés kérdéseivel. A gyártmány- és a gyárfejlesztésben, a közeli feladatokban éppúgy, mint a távlatiakban, kifogyhatatlan volt a konkrét javaslatokból, és megállíthatatlan a határozott célratörésben. Hányszor ítéltük egymás között javíthatatlan álmodozónak! De végül az „álmai“ mindig valóra váltak, mindig neki lett igaz. Mindemellett fáradhatatlan motorja volt magának a mindennapi gyártásnak is. Következésképpen és szigorúan megkövetelte, hogy mindenki teljesítse a kötelességét, s erre ő maga mutatott példát.

Úgy tűnhet talán, túl sokat beszéltek a szerzőkről, és keveset magáról a műszaki szótárról, pedig ennek megjelenését gyúltunk össze megünnepelni. De hát kérdem: milyen lehet egy olyan mű, amelyet három ilyen ember alkotott?

A válasz kézenfekvő. Mi azonban nem elégedtünk meg a kézenfekvő válasszal: ez a munka alaposabb elemzést kíván. Szótárról lévén szó, minőségének elbírálásához véleményem szerint két fő kérdésre kell válaszolnunk: a fordítások mennyire *szabatosak*, maga a szótár pedig mennyire *hasznos*.

Ami az első kérdésről, szűrőpróbaszerűen több száz kifejezést mérlegeltem, és ez arról győzött meg, hogy a szerzők nem szorítottak csupán saját tapasztalati szókincsükre, hanem minden címszónál lelkiismeretesen tanulmányozták mind a magyar műszaki és szótárirodalmat, mind a helyesírási szabályzatokat. Mindössze néhány olyan címszót találtam, amelyek fordítását nem érzem szabatosnak: a *consum de manoperă* helyesen *munkaráfordítás*, nem „munkaerőszükséglet“; a *fond de amortizare* szabatos megfelelője a *leírás alap*, nem pedig az „amortizációs-“, illetve „értékcsökkenés-leírás alap“; a *școală profesională* nem „ipariskola“, hanem *szakiskola*, ipari jellegűnek ma a liceumokat nevezzük (*liceu industrial*); a *repunere la zero* visszaállítás nullára, nem „zéróra állít“; a *producerea frigului* kifejezés fordításaként nem találok helyesnek a „hűtés előállítás“ meghatározást. Ha első hallásra furcsának tűnik is, jobbnak érzem a *hidegtermelést*, a kifejezés tartalmának is ez felel meg jobban.

A szinonimákat illetően viszont véleményem alapvetően különbözik a szerzőkétől. Őket kétségtelenül az a szempont vezette, hogy a szótár a műszaki iskolák magyar nyelvű tanulóinak és tanáraiknak minél hasznosabb segédkönyve legyen, és ezért — nyilván a lehető legváltozatosabb előfordulhatóságra gondolva — igyekeztek minél több szinonimát is feltüntetni. Ez lényegében helyes, de a megvalósítás módjával kapcsolatban két megjegyzésem van.

Az első az, hogy a szinonimák felsorolásának túlzott igyekezete miatt a rokonértelműség nemegyszer erőletett. Csak három példát említek: a *cofraj* esetében helyes a *zsaluzás*, *zsaluzat*, de erőltetettnek érzem a „deszkaborítás“-t; ugyanúgy a „mentőgyűrű“-t a mentőv szinonimájaként; a *consum de putere* fordításánál pedig helyes a *teljesítményfogyasztás*, de a „teljesítmény-felvétel“ nem szinonima, hanem a *putere* abszorbitá kifejezés megfelelője — ahogy az utóbbi címszónál egyébként szerepel is.

A másik megjegyzésem az, hogy a felsorolt sok szinonima közül a műszaki irodalmat kevésbé ismerők nem tudják a legmegfelelőbbet kiválasztani. Például: *coeficient de dilatație* = *tágulási / dilatációs / kiterjedési együthtató / tényező*; *autovehicul* = *motoros jármű, gépjármű, gépkocsi*; *coeficient de rugozitate* = *simasági / érdességi tényező*.

Ehhez a megjegyzéshez kapcsolódik az a véleményem is, hogy azokban az esetekben, amelyekben az idegen kifejezéseknek van szabatos, szép magyar megfelelőjük, nem lett volna szükséges — és nem is tanácsos — az idegen kifejezést is feltüntetni. Így például a *coeficient*-nél nagyon jó és elegendő az *együthtató*, *tényező*, és se nem szükséges, se nem kívánatos a „koefficiens“; a *manometru* esetében a *fesz mérő* a közhasználatú szabatos fordítás, a *nyomásmérő* jó magyarázó szinonimának, de miért mondjunk „higanymanométer“-t, sőt még „gázmanométer“-t is? Véleményem szerint nagyon hasznos lett volna, ha — a nevelő jelleget kidomborítandó — a szerzők külön betűtípussal kiemelik azokat a szinonimákat, amelyek használata mind nyelvészeti, mind műszaki szempontból a legkívánatosabb.

Ami az összetett szavak egybe- vagy különírását illeti, rendkívül sok a szótárban a tisztázatlanság. A nehézség oka az, hogy egyszerűen a magyar műszaki kifejezések leginkább a német nyelv hatása alatt születtek, s ebben a nyelvben minden összetett szót *egybeírnak*; másrészt román műszaki fogalmakat kellett magyarrá fordítani, a román nyelvben pedig mindent *különírnak*. A szótárírók a két változat között ingadoznak, és a szókapcsolatok írása közel száz helyesírási szabályunk ellenére sem egységes. Én határozottan egybeírás-párti vagyok, s nagyon hasznosnak tartanám, ha nyelvészeink legalább a műszaki nyelv területére

kimondanak a szókapcsolatok egybeírásának szabályát. Csak így kerülhetnek el az olyan visszasságokat, mint hogy a *keskenyfilmet* egybeírjuk, a *színes filmet* viszont külön; és akkor a „színes” filmbemutató” esetén a film *színes-e* vagy pedig a bemutató? Az előbbi, mert a kétséget elkerülendő, a helyesírási szabály ilyenkor megengedi a *színesfilm* egybeírását. Ugyanez a helyzet a *könnyűfém*, illetve a *sárgaréz* esetében.

Az igazság persze az, hogy méltánytalan lenne a szerzőket hibáztatni mindazért a sok tisztázatlanságot s az idegen szavak hanyag és megokolatlan használatáért, amely ma a magyar műszaki nyelvet jellemzi. A nyelvészeti tudományos tevékenységnek a műszaki nyelvre való fokozottabb kiterjesztése, a műszaki nyelv területén való „rendcsinálás” csak a *nyelvészek és a műszakiak széles körű összefogása révén* valósítható meg. Bíróló megjegyzéseim célja egyrészt az ösztönzés erre az összefogásra, másrészt az, hogy a következő szótárak összeállításánál, az érdemlegesnek bizonyuló javaslatok figyelembevételével, a tisztázandóknak legalább egy kis része tisztázódjék.

Ami a szótár *hasznosságát* illeti, megítéléséhez abból kell kiindulnunk, hogy a szerzőknek rendkívül nehéz feladatuk volt. A műszaki életben a közhasználatú szakszók és -fogalmak száma kb. félmillióra becsülhető. A nemzetközi szótáriróda-lom gyakorlatának megfelelően mind a romániai, mind a magyarországi két-nyelvű szótárak ebből a félmillióból csupán 150–200 ezer címszót tartalmaznak. Kivétel talán csak a nagy angol–oros szótár 500 ezer címszavas terjedelmével.

A szerzőknek tehát az volt a feladatuk, hogy a gyakorlat által nagyjából már kiválasztott 200 ezer címszóból úgy válogassanak ki 25 ezret, hogy ezzel megvalósulhasson a szótár előszavában is megfogalmazott céljuk: „megkönnyíteni a magyar anyanyelvű olvasó számára a román nyelvű műszaki szakirodalom megértését és megismerését.” Meg kell állapítanom, hogy a válogatás jól szolgálja a kitűzött célt, amit elsősorban a szerzők rendkívül gazdag ipari és tanügyi tapasztalata tett lehetővé. Persze a kényszerűen kihagyott 175 ezer szóból bárki könnyen felsorolhat több százat, amelyeket véleménye szerint be kellett volna iktatni a szótárba. Én a szerzőkkel együtt vallom: az adott körülmények között a legésszerűbb válogatási elvnek azt kellett tekinteni, hogy a szótár révén leghamarabb a szakiskolák és az ipari líceumok tanulói és tanárai kapjanak „elsősegélyt”. Szándékosan használom az „elsősegély” szót, mert amint az elmondottakból is kitűnik, az összes igények kielégítéséhez legalább 150 ezer címszavas román–magyar műszaki szótárra van sürgősen szükség.

De ha már elsősegélyről szóltam, úgy érzem, jogos az az észrevételem, hogy az ipargazdasági vonatkozású újságcikkek és az ilyen jellegű hivatalos közlemények magyarra fordítása is legalább olyan mértékben rászorult volna a szótár-szerkesztők figyelmére, mint a szakoktatás. Ennek ellenére a szótárban nagyon kevés az ipargazdasági címszó. Hogy csak néhány nagyon gyakran használt „hiány-címszót” említek: *indicator, indice, coeficient de utilizare, manoperă, producție netă, producție globală, autoutilare, fonduri fixe* stb.

Befejezésül szeretném hangsúlyozni, hogy nem egy akármilyen román–magyar műszaki szótár megjelenését ünnepeljük, hanem az *elsőét*. Szerencsénkre ezt nagy tudású szakemberek hozták létre, akik az iparágak jelölésében is a nagy-szótárak rendszerét alkalmazták, és általában az egész szótárt úgy építették fel, hogy abból ki lehessen fejleszteni majd a következő nagy szótárakat. Munkájukért mondjunk köszönetet a szerzőknek, kívánjunk nekik sikert a soron lévő magyar–román műszaki szótár összeállításához, s kérjük meg őket arra, hogy a bukaresti Műszaki Kiadó által már tervbe vett 150 ezer címszavas román–magyar műszaki szótár létrehozásához is adják hozzá tudásukat és azt a közösségi felelősségérzetet, amelynek nagyszerű bizonyítékát a romániai magyarság és az egész magyar nyelvű műszaki világ jelképes asztalára tették.

Tenkei Tibor